

Social Work & Education

©SW&E. 2022

УДК 378:37.091.12:36-051]:005.336

DOI: 10.25128/2520-6230.22.3.5

Віра ПОЛЩУК,

доктор педагогічних наук,
професор, завідувач
кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної
діяльності,

Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, Тернопіль;

polvira1951@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4119-4329>

Статус статті:

Отримано: червень 25, 2022

І-шереженування: липень 12, 2022

Прийнято: вересень 30, 2022

Поліщук, В. (2022). Центр соціальних ініціатив і волонтерства як вагомий чинник формування соціальної відповідальності майбутніх фахівців. *Social Work and Education*, Vol. 9, No. 3. pp. 383-391. DOI: 10.25128/2520-6230.22.3.5.

ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ І ВОЛОНТЕРСТВА ЯК ВАГОМИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Анотація. Актуальність використання потенційних можливостей впливу центрів і клубів соціальних ініціатив і волонтерства на формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери зумовлюється низкою чинників: важливістю і необхідністю професійної підготовки фахівців до діяльності в особливо складних умовах, які постали в перед Україною в цілому і соціальною сферою, зокрема; ускладненням завдань соціальної роботи, зростанням чисельності клієнтів, що потребують соціальної підтримки і допомоги та зростанням ролі особисті фахівця соціальної сфери у виконанні професійних функцій і завдань на мікро-, мезо- і макрорівнях соціальної практики.

Мета статті полягає в аналізі змісту і форм роботи центру соціальних ініціатив і волонтерства як вагومого чинника формування соціальної відповідальності майбутніх фахівців соціальної сфери та розкритті практичної площини реалізації цього завдання у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка.

Методи дослідження: аналіз досвіду роботи центру соціальних ініціатив і волонтерства з метою систематизації теоретичних і практичних аспектів залучення студентів до розробки і реалізації соціальних проектів та волонтерської діяльності.

Ключові слова: студент; фахівець соціальної сфери; соціальна відповідальність; соціальна підтримка; центр соціальних ініціатив і волонтерства.

Вступ

Актуальність формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери в сучасних умовах зумовлюється низкою чинників, провідними серед яких є такі: необхідність професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до діяльності в особливо складних умовах і до вирішення широкого спектру проблем і завдань, які постали перед соціальною сферою в нашій країні; ускладнення завдань соціальної роботи, розширення категорій і зростання чисельності клієнтів, що потребують соціальної підтримки і допомоги; зростання ролі особисті фахівця соціальної сфери у виконанні професійних функцій і завдань на мікро-, мезо- і макрорівнях соціальної практики в сучасних умовах.

Актуальність використання потенціалу студентських громадських об'єднань і центрів на формування професійно зумовлених особистісних якостей майбутніх фахівців соціальної сфери в сучасних умовах зумовлюється посиленням і урізноманітненням діяльності волонтерських об'єднань, в тому числі студентських громадських об'єднань і центрів та доцільністю посилення їх впливу на формування громадянських і професійно зумовлених особистісних якостей майбутніх фахівців.

Мета статті полягає в аналізі змісту і форм роботи центру соціальних ініціатив і волонтерства як вагомого чинника формування соціальної відповідальності майбутніх фахівців соціальної сфери та розкритті практичної площини реалізації цього завдання у Тернопільському національному педагогічному університету імені Володимира Гнатюка

Методи дослідження: аналіз наукових праць і практичного досвіду роботи центру соціальних ініціатив і волонтерства з метою систематизації теоретичних аспектів і практичних надбань залучення студентів до розробки і реалізації соціальних ініціатив, проєктів та волонтерської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Для нашого дослідження важливе значення мають напрацювання дослідників, які розкривають провідні теоретичні і практичні аспекти сучасного бачення ролі і місця студентських товариств, клубів, центрів і студентського волонтерства через призму їх впливу на становлення особистості майбутніх фахівців (Н. Вайнілович, (2015), О. Добровіцька (2019) та ін. У процесі дослідження ми також опиралися на напрацювання дослідників, які вивчають технології формування соціальної відповідальності (М. Вієвська (2015); М. Піговський (2018) та ін.).

Основна частина

Полівекторна, різноаспектна волонтерська робота послужила основою різних підходів дослідників щодо визначення її суті, функцій і завдань. Нам імпонують погляди дослідників, які пропонують трактувати суть волонтерства не тільки через призму активної добровільної участі людей у громадському житті країни, що сприяє покращенню якості життя в загальному сенсі, але й через призму їх впливу на особистісний ріст і формування особистісних якостей її учасників.

Аналіз наукової літератури і досвіду практичної діяльності дають є підстави стверджувати, що залучення майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки у ЗВО до розробки і реалізації соціальних ініціатив, проєктів і волонтерської діяльності слугує ефективним механізмом набуття ними не тільки важливих професійних компетенцій, але й формування професійно зумовлених особистісних якостей, в тому числі й соціальної відповідальності. Ми поділяємо наукову позицію дослідників, що соціальну відповідальність найбільш доцільно трактувати як інтегроване новоутворення у структурі особистості, що характеризує його соціальну й особистісну сутність і проявляється у спроможності робити усвідомлений і обґрунтований вибір дій, вчинків, спрямованих на вирішення професійних функцій і завдань і готовності і здатності нести усвідомлену відповідальність за їх результативність (М. Вієвська (2015); М. Піговський (2018)).

Власне, аналізу впливу центру соціальних ініціатив і волонтерства на формування у студентів соціальної відповідальності і присвячена дана наукова розвідка.

Започаткування діяльності центру соціальних ініціатив і волонтерства у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка було зумовлене низкою чинників: залученням студентів, магістрантів до розробки соціальних ініціатив і проєктів, спрямованих на вирішення широкого діапазону актуальних соціальних проблем регіону, починаючи від проблем соціального сирітства, попередження і ліквідації явищ безпритульності, попередження і подолання домашнього насильства і, закінчуючи, проблемами інклюзії соціокультурного простору, соціальної підтримки і допомоги різним категорія населення, безбар'єрності будівель і простору для людей з інвалідністю та маломобільних груп населення, тощо.

Так, студентами освітньої програми 231 «Соціальна робота» та магістрантами освітніх програм «Соціальне адміністрування в територіальній громаді» (спеціальність 231 «Соціальна робота») та «Соціальна педагогіка» (спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки) було здійснено моніторинг соціальної ситуації в регіоні та розроблено низку соціальних проєктів, спрямованих на її гуманізацію, зокрема: «Соціально-педагогічна підтримка у навчанні та працевлаштування людей з синдромом Дауна»; «Опора на сильні сторони клієнтів у соціальній роботі з людьми літнього віку»; «Упровадження активізуючі технології в діяльності центрів соціального обслуговування/надання соціальних послуг територіальній громаді»; «Доступність соціокультурного простору»; «Клуб вихідного дня «Зустріч»; «Працевлаштування жінок, які виховують дітей з особливими потребами і функціональними можливостями»; «Реалізація концепції доступності і безбар'єрності простору для маломобільних груп населення»; «Комп'ютерна освіта для людей літнього віку»; «Клуб сімейного дозвілля»; «Подаруй дитині радість» (надання допомоги дитячому будинку «Малютко» (м. Тернопіль); «Великодній кошик»; «Щедрий Миколай»; «Сімейному насиллю – Ні»; «Вулична соціальна робота»; «Літній дитячий табір відпочинку й розвитку» та інші.

Започаткування діяльності Центру соціальних ініціатив та волонтерства потребувало певної підготовчої роботи і певних ресурсів. З метою реалізації цієї ідеї працювала група із числа викладачів, студентського активу, магістрантів і аспірантів, які вивчали спеціальну літературу, аналізували практичні напрацювання щодо діяльності подібних клубів і центрів при ЗВО в Україні та за рубежом.

30 листопада 2016 р. на базі факультету педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка було ініційовано створення «Центру соціальних ініціатив та волонтерства ТНПУ імені В. Гнатюка» (далі – Центр).

В узагальненому контексті цільова установка діяльності Центру полягає в розробці і реалізації соціальних ініціатив, проєктів, популяризації волонтерського руху з метою створення оптимально сприятливих умов для життєдіяльності, життєвої реалізації і життєвого забезпечення кожної людини і допомоги соціально вразливим категоріям.

Практично-діяльнісна складова роботи Центру першопочатково передбачала виконання таких важливих завдань:

- активізація громадської думки в суспільстві щодо необхідності і важливості оптимізації середовища життєдіяльності і вирішення соціальних проблем, які мають місце в регіоні, в конкретній територіальній громаді, родині чи у конкретної людини;
- пропаганда волонтерської діяльності, розкриття її суті й значущості для гуманізації системи суспільних відносин;
- залучення студентів до розробки соціальних ініціатив, проєктів та поширення волонтерства у різних сферах суспільного життя;
- мобілізація і підготовка потенційних волонтерів до роботи;
- залучення студентів, магістрантів і аспірантів до науково-дослідної роботи з актуальних проблем соціальної роботи та волонтерства;
- використання потенціалу Центру для соціальної підтримки студентів та формування у них соціальної відповідальності.

Відповідно до мети і завдань діяльності Центру визначено такі пріоритетні напрями його діяльності: моніторинг соціальної ситуації і соціальних проблем в регіоні; розробка і реалізація соціальних проєктів, спрямованих на превенцію і вирішення конкретних соціальних проблем і ситуацій різних категорій населення; пропаганда волонтерського руху; підбір і навчання волонтерів; допомога і сприяння роботі волонтерів за різноманітними напрямками та з різними категоріями клієнтів (людьми літнього віку, з людьми з особливими потребами; інклюзія дітей і молоді з особливими потребами в освітній і соціокультурний простір; проведення тренінгів, семінарів, занять з дітьми, підлітками, студентською молоддю, організація дозвілля і вільного часу дітей, підлітків, студентської молоді, вулична соціальна робота; організація соціокультурної діяльності, формування міжкультурного простору тощо.

Зауважимо, що в процесі діяльності постійно відбувається корекція пріоритетів і напрямів діяльності Центру. Так, наприклад, якщо у момент відкриття центру провідними були завдання популяризації волонтерського руху

серед студентства та інших категорій громадян, їх залучення, навчання і підготовка до волонтерської роботи, то згодом акцент було зроблено на організації роботи волонтерів з відповідними категоріями клієнтів (з дітьми і молоддю з особливими освітніми потребами й функціональними обмеженнями та їх інклюзії в освітній і соціокультурний простір; проведення тренінгів, семінарів, занять з дітьми, підлітками, молоддю щодо популяризації здорового способу життя та профілактики негативних явищ. У період поширення карантинних вимог, увагу було акцентовано на популяризації здорового способу життя, різних формах вуличної соціальної роботи з дітьми та молоддю (вуличних флешмобів, рейдів «Діти вулиці»), соціальній роботі з людьми літнього віку (надання різноманітної соціальної допомоги й підтримки).

У період воєнного часу на перший план поставлена волонтерська допомога ЗСУ, членам територіальної оборони, вимушено переселеним особам та членам їх родин (зустріч, поселення, допомога і сприяння в забезпеченні усім необхідним, консультування, надання допомоги, адаптація, організація соціокультурної діяльності, організація роботи літніх таборів для дітей) тощо.

Підкреслимо, що одним із найбільш важливих аспектів, який був, є і який найбільш повно відображає суть діяльності центру соціальних ініціатив і волонтерства – це залучення якомога більшого числа волонтерів до пошуку, розробки і втіленні в життя різноманітних соціальних ініціатив і програм, спрямованих на попередження і вирішення соціальних проблем і створення оптимально сприятливого середовища для розвитку, самореалізації, життєзабезпечення і життєвої реалізації кожної людини.

Аналіз роботи Центру свідчить, що найбільш активною категорією є студенти і магістранти, які за власною ініціативою приходять у Центр і заявляють про свою готовність долучитися до популяризації волонтерства і безпосереднього виконання волонтерської роботи.

Вони, зазвичай, є умотивованими до волонтерської діяльності і мають певні знання і навички роботи і спілкування з людьми. Волонтерську роботу вони намагаються використати для оволодіння досвідом майбутньої професійної діяльності, формування професійно зумовлених особистісних навичок і якостей, відчутти себе потрібним і відповідальним за конкретну соціальну ситуацію і людину, сформувані вміння працювати в команді, спілкуватися з клієнтами, знайти нових друзів, самоутвердитися тощо.

Потенційним волонтерам активісти Школи волонтерства пропонують короткотермінові курси навчання/консультування, що проходять під керівництвом викладачів кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, магістрантів освітніх програм «Соціальне адміністрування в територіальній громаді» і «Соціальна педагогіка» другого (магістерського) рівнів вищої освіти а також аспірантів освітньої наукової програми 231 «Соціальна робота».

Зауважимо, що Школа волонтерства після кожного залучення волонтерів проводить для них цикл соціально-педагогічних та психологічних тренінгів з різноманітною тематикою. Волонтери мають можливість навчатися майстерності успішної комунікативної діяльності з різними категоріями клієнтів (дітьми,

підлітками, людьми літнього віку); ознайомитися з інноваційними соціально-педагогічними технологіями, які можна використати у волонтерській роботі (наприклад, опора на сильні сторони клієнта, робота груп самопомоги, Mindfulness, Anti-aging, наснаження тощо. Майбутні організатори волонтерських груп ознайомлюються з плануванням волонтерської роботи, здійсненням моніторингу та супервізії.

Лише після такого ознайомлювально-навчального курсу волонтери залучаються до безпосередньої волонтерської роботи (спочатку під керівництвом досвідчених волонтерів, а згодом і до самостійної роботи).

Цікавим є той факт, що, опираючись на концепцію перспективи сильних сторін, члени Центру залучають до волонтерської роботи тих, хто недавно сам потребував соціальної допомоги й підтримки. Після відповідного консультування/навчання чи участі у тренінгах учорашні клієнти охоче долучаються до волонтерської роботи і надають волонтерську допомогу іншим.

Одним із провідних спрямувань діяльності членів клубу є моніторинг і виявлення соціальних проблем в регіоні. Так, наприклад, студентами було проведено соціологічне дослідження серед людей літнього віку з метою виявлення їх потреб, проблем та очікувань від діяльності Університетів третього віку. Студенти у процесі опитування з'ясували, що головним стимулом відвідування Університетів третього віку виступає можливість спілкування з іншими (32%), а також оволодіння новими вміннями (26%), набуття нових знань (20%), саморозвиток (12%) та можливість активного проведення вільного часу (10%). Окрім цього, в процесі опитування було виявлено потребу людей літнього віку у вивченні ними комп'ютерних технологій, основ права, іноземних мов та створенні можливостей займатися різними видами творчої діяльності.

Отримані дані було передано працівникам Тернопільського територіального центру соціального обслуговування людей похилого віку та осіб з інвалідністю, щоб вони врахували їх при плануванні й організації роботи Університетів третього віку. Але, оскільки Територіальний центр не має реальної змоги через відсутність необхідних ресурсів задовольнити усі потреби осіб літнього віку, зокрема їх потребу в оволодінні комп'ютерними технологіями, членами Центру було розроблено та проведено цикл занять із комп'ютерної грамотності для людей літнього віку. Ректоратом університету було безоплатно надано ресурсні можливості факультету післядипломної освіти університету для проведення відповідних занять і консультацій. Протягом трьох місяців люди літнього віку за підтримки і сприяння студентів і магістрантів – членів центру соціальних ініціатив і волонтерства мали можливість освоїти програми MsWord, Skype, аудіо- та відеопрограми, навчитись користуватись інтернетом, створювати листи на електронну пошту чи повідомлення у соціальних мережах, шукати необхідну інформацію в пошуковій системі. Зважаючи на те, що абсолютно кожен студент психолого-педагогічного факультету пройшов комп'ютерну практику, проблем із навчанням людей літнього віку не виникало.

В сучасних умовах волонтери надають широкий спектр соціальних послуг різним категоріям населення, проте основний акцент у своїй діяльності вони роблять на матеріальній підтримці окремих груп чи сімей. Помітне місце у роботі

центру соціальних ініціатив посідає матеріальна допомога вимушено переселеним особам. Вони активно долучаються до збору коштів, речей, продуктів харчування, до роботи з людьми літнього віку, дітьми з особливими освітніми потребами. Для залучення широкого кола осіб до волонтерської роботи актив Центру широко використовує інформацію у соціальних мережах. Діяльність Центру дає підстави виокремити педагогічні умови, що сприяють успішності діяльності Центру й формуванню соціальної відповідальності майбутніх фахівців: полівекторність і гуманістичне спрямування діяльності Центру; опора на ініціативність і сильні сторони волонтерів та клієнтів.

Висновок

Центр соціальних ініціатив і волонтерства розглядається нами як вагомий ресурс популяризації різновекторної соціальної роботи, розробки і впровадження соціальних проєктів і програм, спрямованих на гуманізацію системи суспільних відносин і створення оптимально сприятливих умов життєдіяльності, життєвого забезпечення і життєву реалізацію кожної людини.

Залучення студентів до розробки і реалізації соціальних проєктів, програм і волонтерської діяльності розглядається нами як вагомий чинник професійної підготовки і формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників. Активна волонтерська діяльність дозволяє майбутнім фахівцям набути нових знань, сформувати вміння застосовувати їх на практиці; формує вміння моніторингу соціальної проблеми і ситуацій, приймати рішення щодо визначення оптимальних стратегій їх вирішення та здійснювати пошук відповідних ресурсів.

Діяльність Центру дає можливість донести до студентів розуміння того, що, навчаючись у ЗВО, вони є відповідальними не тільки за стан і результативність своєї навчальної діяльності, але й мають долучатися до вирішення наявних соціальних проблем в регіоні, де вони проживають і навчаються.

Функціонування Центру соціальних ініціатив і волонтерства сприяє налагодженню партнерських зв'язків із соціальними установами, громадськими об'єднаннями та недержавними організаціями регіону. Обґрунтовано педагогічні умови, що сприяють успішності діяльності Центру й формуванню соціальної відповідальності майбутніх фахівців: полівекторність і гуманістичне спрямування діяльності Центру; опора на ініціативність і сильні сторони волонтерів та клієнтів.

Майбутні соціальні працівники переконуються, що діяльність в Центрі слугує важливим чинником їх професійної підготовки і особистісного становлення, набуття практичного професійного досвіду у вирішення конкретних соціальних проблем. До того ж робота з різними категоріями клієнтів допомагає майбутнім фахівцям визначити спрямування соціальної роботи і категорію клієнтів, з якими б їм хотілося працювати після завершення навчання.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в тому, що запропоновані практичні напрацювання щодо змісту і форм діяльності центру соціальних ініціатив і волонтерства можуть знайти подальше застосування у діяльності

вищих закладів освіти у процесі підготовки студентів до професійної діяльності, а також можуть бути використаними для розробки власних моделей залучення студентів до розробки соціальних ініціатив, проєктів, розвитку творчих ініціатив майбутніх фахівців соціальної сфери та формування у них соціальної відповідальності.

Література

Вайнілович, Н. (2015). Волонтерський рух у сучасному українському суспільстві: мотиваційний аспект. *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*, № 2, С. 407–410.

Вієвська, М. (2015). Соціальна відповідальність сучасного фахівця як підґрунтя його продуктивної професійної діяльності. *Наука і освіта*, № 9, С. 19–24.

Добровіцька, О. (2019). Волонтерство в інклюзивному середовищі як педагогічна умова підготовки до професійної діяльності соціальних працівників. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*, Випуск 1 (44), С. 59–61.

Піговський, М. (2018). Соціальна відповідальність фахівця соціальної сфери як вагомий чинник результативності його професійної діяльності. *Social Work and Education*, Vol. 5, № 4, PP. 56–65.

THE CENTER OF SOCIAL INITIATIVES AND VOLUNTEERING AS AN IMPORTANT FACTOR IN THE FORMATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF FUTURE SPECIALISTS

Vira POLISHCHUK, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil; polvira1951@gmail.com

Abstract. *The relevance of the formation of social responsibility of future specialists in the social sphere is determined by a number of factors: the importance and necessity of professional training of specialists for activities in particularly difficult conditions that have appeared before Ukraine in general and the social sphere, in particular; the complication of social work tasks, the growth of the number of clients who need social support and help, and the growth of the personal role of a social specialist in the performance of professional functions and tasks at the micro, meso, and macro levels of social practice. The expediency of using the potential of student public associations, clubs, centers of social initiatives and volunteering in terms of their influence on the formation of professionally determined personal qualities of future specialists in the social sphere is determined by the activation and diversification of their activities in modern conditions and the growth of their role in the formation of civil society. The purpose of the article is to analyze the content and forms of work of the center of social initiatives and volunteering as an important factor in the formation of social responsibility of future specialists in the social sphere and to reveal the practical scope of implementing this task at the Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Research methods: analysis of the experience of the center of social initiatives and volunteering in order to systematize the theoretical and practical aspects of involving students in the development and implementation of social projects and volunteer activities.*

Keywords: *student, social sphere specialist, social responsibility, social support, center of social initiatives and volunteering.*

References

- Vainilovych, N. (2015). Volunteer movement in modern Ukrainian society: motivational aspect. *Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society*, 2, 407–410. [in Ukrainian].
- Viievska, M. (2015). Social responsibility of a modern specialist as the basis of his productive professional activity. *Science and education*, 9, 19–24. [in Ukrainian].
- Dobrovitska, O. (2019). Volunteering in an inclusive environment as a pedagogical condition for preparation for the professional activities of social workers. *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»*, 1 (44), 59–61. [in Ukrainian].
- Pihovskyi, M. (2018). Social responsibility of a specialist in the social sphere as a significant factor in the effectiveness of his professional activity. *Social Work and Education*, 5, 4, 56–65. [in Ukrainian].

Article history:

Received: June 25, 2022

1st Revision: July 12, 2022

Accepted: September 30, 2022